

TÜRK EDİPLERİN ÇANAKKALE CEPHESİNİ ZİYARETİ VE YANSIMALARI*

Genç Osman GEÇER**

Özet: 1915 Senesi Haziranında bir gün İstanbul'da ihtiyar, genç yirmi, otuz şair ve sanatkâr Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdürlüğü'nden bir davetîye alırlar. Bu davetîyede, edebiyatçı ve sanatkârların Çanakkale harp sahalarını ziyaret ederek izlenimlerini, gözlem ve harbin kendilerinde uyandırdığı duyguları halka ve gelecek nesillere aktarmaları teklif edilmiştir. Davet yazısı kendisine ulaşan on yedi kadar kişi Çanakkale cephesine gitmek üzere hazırlıklarını tamamlar. Heyet, 11 Temmuz 1915 Pazar günü Sirkeci garında toplanır ve cepheye hareket eder. Bir binbaşı, bir yüzbaşı ve sıbbi ihtiyaçları karşılamak üzere de bir doktor kafîleye eşlik eder. Heyetin ziyareti gidiş dönüş hariç on gün sürer. Ediplerin cephe hakkındaki duygu, düşünüş ve izlenimlerinin Türk savaş edebiyatının gelişmesine olumlu etki ettiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, cepheler, harp edebiyatı, Çanakkale cephelerini ziyaret.

The Visit Of Turkish Literary Men To Çanakkale Battlefield And Its Reflections

Abstract: One day in June, 1915, twenty or thirty some old and young poets and artists receive an invitation from the Military Headquarters of National Staff Intelligence Directorate. They are offered to narrate their observations and the feelings excited by the war to the public and next generations by visiting Çanakkale combat area. Receiving the invitation seventeen of them complete their preparations to go to Çanakkale front. On Sunday, 11 June 1915, the committee come together at the Sirkeci railway station and go to the front. One major, one captain and one doctor for the medical needs host the literary men. The visit to Çanakkale battlefield takes ten days of the committee except the round trip. It is possible to say that the perception, mentality and impressions of these literary men related to the battlefield affect positively to Turkish war literature

Keywords: the Çanakkale War, the battlefronts, war literature, the visit to the Çanakkale battlefronts

* Bu yazı, 15-18 Mart 2015 tarihinde İstanbul'da düzenlenen 4. Uluslararası Gelibolu Sempozyumu'nunda sunulan ve yayımlanmamış olan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç., Niğde Üniversitesi. E-posta: gencosmang2@gmail.com

Giriş

Sanatkârlar Heyetinin Çanakkale Cephesi'ne Gidişi

Savaş bir yıkımdır. Birinci Dünya Savaşı da çok yıkıcı bir savaş olmuştur. Etkisi bakımından bütün dünyayı sarmış ve sarsmıştır. Bu yönüyle Birinci Dünya Savaşı, dünya milletleri tarihi için önemlidir. Ancak bu savaş Türkler için Çanakkale demektir. Çanakkale ise Türk milletinin varlık-yokluk mücadelesi verdiği, var olabilmek, yaşayabilmek için kanını son damlasına kadar vermeyi göze aldığı son kaledir. Çanakkale Savaşı Türk tarihi, edebiyatı, fikir hayatı, toplumsal yapısı, geçmişi ve geleceği ile pek çok yönden etkileri bugün bile süren bir özellik taşır. Türkler Çanakkale'de mucizeler yaratmıştır ve bir destan yapmıştır. Olmaz denileni oldurmuş, dimağları donduracak işler başarmıştır. Bütün dünyanın hayret ve hayranlıkla izlediği bu sahnenin en büyük aktörü elbette Mehmetçiktir. Mehmetçiğin imanı ve cesareti savaşın kaderini belirlemiştir. Mehmetçiğin başarısında cephe ve cephe gerisinde görev yapan komutanlar muhakkak önemli roller üstlenmişlerdir. -Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal örneğinde olduğu gibi- Bütün bu söylenenlere ek olarak, diğer işlerde ve oluşlarda olduğu gibi, savaşların zaferle sonuçlanmasında da görünmeyen kahramanların önemli etkileri vardır. Bu görünmeyen kahramanların en önemlileri elbette cephe gerisinde oğulları için, daha genel manada Mehmetçikler ve Türk ordusunun muzaffer olması için karınca kararınca çalışan, üreten, elinden hiçbir iş ve yardım gelmeyenlerin ise dua ile katkı sağladığı ailelerdir. Sağlık çalışanları, cephe gerisinde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için çalışanlar, o günkü adıyla Hilal-i Ahmer bunlardan bazılarıdır. Bütün bu sayılan görünmez kahramanlar arasında çok önemli görevler üstlenen bir gurup daha vardır: Sanatkârlar.

Bunlar, Çanakkale Savaşları'nın kazanılmasında önemli görevler üstlenen, Türk milletinin moralini yükseltip cepheye çarpışan Mehmetçiğin cesaretini artıran ve cephe gerisinde asker yolu gözleyen gözü yaşlı annelerin yüreğini ferahlatan sanatçılardır. Çanakkale Savaşları Türk milletinin topyekûn mücadele ettiği ve topyekûn kazandığı bir zaferdir. Bu birlik ve beraberliğin mimarları arasında şairler, yazarlar, bestekârlar ve ressamlar da vardır.

Sanatçı, duyuş ve düşünüşü itibariyle gündelik işlerle meşgul olan insanlardan farklı olabilir. Hatta kendi fildişi kulesine çekilip orada yaşayabilir. Ancak içinde yaşadığı, ruhuyla ve kültürüyle beslendiği, ekmeğini yiyip suyunu içtiği ve havasını teneffüs ettiği milletin başı dara düştüğünde, fildişi kulesinden inmeli ve millete yol göstermeyi bilmelidir. Avrupalı sanatçıların bu prensibe uygun hareket ettikleri metinler vasıtasıyla anlaşılmaktadır.

Silâhaldindeki ordu, karınca yollarına benzeyen siperlerde, yüksek karlı dağlarda çarpışırken, cephe gerisinde maddî, manevî ne kadar kuvvet varsa, hepsini toplamış, muayyen bir hedefe doğru ilerlemiştir. Şair manzumeleriyle, romancı romanıyla, hikâyeye yazarı hikâyeleriyle, temaşa muharriri piyesleriyle, ressam fırçasıyla, bestekâr nağmeleriyle milletin heyecanını

duymuş, elemli kalplere teselli, yorgunlara ümit ve kuvvet, ümitsizlere aşk ve heyecan vermiştir (Alangu 2010: 305).

Çanakkale Savaşları, Türk sanatkarlar için “*ondan manevî bir gıda çıkarmak, milletin heyecanını yükseltmek, kahramanlık ve fedakârlık hislerini en son derecesine çıkarmak için önemli bir fırsat...*”, aynı zamanda bir sınav olmuştur.¹ Böylesi zor bir zamanda sanatı milletin hizmetine adayanlar, “*Cihan harbine iştirakimizin saikleri ve neticeleri ne olursa olsun Çanakkale kavgasının şiir (anlam) ve azametini (büyüklüğünü) tespit ve onu insâl-i müstakbeleğe (gelecek nesillere) nakletmek millî bir borçtur.*” inancıyla hareket etmişlerdir (Gövsa 1926: 4; Gürel 1995: 118-119). Çanakkale Savaşları en şiddetli bir şekilde sürerken, sanatçıların bu yönüne inanan ve bundan istifade etmek isteyen devlet adamları, bir grup yazar, bestekâr, şair ve ressamı Çanakkale cephesini gezip görmeleri ve gördüklerini yazmaları için bir davet çıkarmıştır.

1915 senesi Haziranın içinde bir gün; İstanbul’da ihtiyar, genç yirmi, otuz şiir ve sanat müntesibi, Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdüriyeti’nden birer tezkerede... (alırlar). Bu tezkerede Başkumandan Vekâleti edebiyat ve sanayi-i nefise (güzel sanatlar) müntesiplerine (temsilcilerine) Çanakkale harp sahalarını ziyaret etmelerini ve hâsıl edecekleri tahassüsleri (duyguları) halka, tarihe ve müstakbel nesillere tasvir ve tebliğ eylemelerini teklif... etmiştir. (Gövsa 1926: 4).

Kendilerine davetiye ulaşan ve daveti kabul eden edebî kabile, cepheye giderken giyecekleri özel kıyafetleriyle “*11 Temmuz 1915 Pazar günü sol kollarında çift yeşil defne dalından işaretli haki, keten elbiseleriyle Sirkeci Garı’nda toplanarak saat sekizde hareket...* (eder). Çanakkale cephelerini görmek üzere davet edilen sanatçılardan kimi resmî işleri dolayısıyla, bir kısmı da seyahatteki yorgunluğu ve tehlikeyi düşünmeleri nedeniyle son anda seyahatten vazgeçmişlerdir (Gövsa 1926: 4-5). Davet edilenler arasında Servet-i Fünun’un meşhur şairi Tevfik Fikret de vardır ve fakat o da hastalığı dolayısıyla bu geziye katılamamıştır. Fikret’in katılamama gerekçesini İbrahim Alâeddin Gövsa şu cümlelerle açıklıyor: “*Tevfik Fikret’in de bilhassa davet edildiğini duymuş ve hülya-yı refakatiyle (katılacağı hayaliyle) müteheyyiş olmuştuk ki o zaman arzu etse de icabet edemeyecek kadar hasta idi.*” (Gövsa 1926: 5). Geriye çoğu gençlerden oluşan ve aşağıda isimleri verilen on yedi kişilik bir edebiyatçılar ve sanatkarlar heyeti kalır. Heyettekilerin isimleri şöyledir:

Ağaoğlu Ahmet, Orhan Seyfi [ORHON], Enis Behiç [KORYÜREK], Celal Sahir [EROZAN], Hıfzı Tevfik [GÖNENSAY], Hakkı Süha [GEZGİN], Hamdullah Suphi [TANRIÖVER], ressam Çallı İbrahim, ressam Nazmi Ziya, Selâhaddin (eski Darüleytam müdürü), Ali Canip [YÖNTEM], Ömer Seyfettin, Mehmet Emin [YURDAKUL], Muhiddin (eski Tanin gazetesini muharriri), musikişinas (bestekâr) [Ahmet] Yekta [MADRAN], Yusuf Razi

¹ “Harş Edebiyatı” başlıklı imzasız yayınlanan bu yazının Ömer Seyfettin’e ait olup olmadığı tartışmalıdır (Alangu 2010: 305). Hülya Argunşah, bu yazının Ömer Seyfettin’e atfedildiğini belirtmiştir (Argunşah 2001: 13).

TÜRK EDİPLERİN ÇANAKKALE CEPHESİNİ ZİYARETİ VE YANSIMALARI

*Bey ve İbrahim Alâeddin [GÖVSA].” Erkân-ı harp (kurmay) binbaşısı Edip [SERVET] Bey’le (sonradan İstanbul mebusudur-1926), Yüzbaşı Hulusi Bey mihmandarlığa, genç Doktor Fikri Bey de sıhhi ihtiyaçları istikmale memurdurlar. Bir fotoğrafçı ile bir sinemacı heyetin tespit vasıtalarını ikmal etmişlerdir.*² (Gövsa1926: 5).

“*Müfit Ratip de Uzun Köprü’ye kadar gelmiş fakat hastalandığı için dönmeye mecbur kalmıştır.*” (Gövsa 1926: 5).

Çanakkale’ye giden edipler ve sanatçılar kafilisinin seyahati “*Azimet ve avdet (gidiş ve dönüş) günleri hariç olmak üzere on gün...*” sürmüştür. Kafiye, “*Uzun Köprü, Keşan, Bolayır³ ve Gelibolu’dan geçerek Beşinci Ordu Karargâhı’na⁴ gelmiş, oradan Arıburnu, Seddülbahir harp sahalarını gezmiş, bundan sonra Çanakkale’ye geçerek oralardaki müdafaa vesaitini de...*” görmüştür (Gövsa 1926: 5-6).

Çanakkale edipler heyeti “*Düşmana en ziyade yaklaşan siperlere girerek mükemmel ve faik hücum vasıtalarına karşı ne müşkil ve ne elim şerait içinde harp edildiğini, demir ve ateşe karşı azim ve imanla yapılan müdafaanın azametini...*” bizzat müşahede etmiştir. “*Şehirler kadar şehit mezarlıkları, ordular kadar gömülmemiş cesetler ...*” geziye katılanlarda unutulmaz acılar bırakmıştır. Heyette bulunanlar da “*Harbin ne feci ve ne ulvi bir çılgınlık olduğuna şahitlik...*” etmişlerdir (Gövsa 1926: 6). Çanakkale cephelerini çok yakından, hatta zaman zaman büyük tehlikelerle yüz yüze kalarak dolaşan edipler ve sanatkarlar heyeti on günlük ziyaretlerini tamamlayarak “*22 Temmuz 1915 Perşembe akşamı Çanakkale’den Basra torpidosuyla...*” (Gövsa 1926: 46) ayrılırlar ve “*Heyet-i edebiyenin bir kısmını hâmil olan (taşıyan) torpido 23 Temmuz 1915 Cuma günü; helecanlı bir seyahatten sonra heyettekileri İstanbul’a...*” kavuşturur (Gövsa 1926: 49). Heyette bulunanlar, on günlük seyahatten döndükten sonra cepheye dair duygu, düşünce, his ve gözlemlerini, yaşayarak tecrübe ettiklerini, kısaca harbin “*ne feci ve ne ulvi bir çılgınlık*” olduğunu eserlerine yansıtarak bu sahneleri öncelikle Türk milletinin evlatları için ölümsüzleştirmeye çalışırlar. Cephe hakkında ilk izlenimler dönüşten birkaç gün sonra *Sabah* gazetesinde, orduya şükran duygularını da dile getiren “Hitabe-i Şükran” başlıklı bir yazı ile yayımlanır (Ülgen 2013: 3-4).

Çanakkale’den Dönüş ve Yansımaları

İbrahim Alâeddin [GÖVSA], Çanakkale Cephesi’ne seyahat eden ve oradan “*Çanakkale İzleri*” adlı, sonradan kitaplaşan, şiirleriyle dönen şairdir. İbrahim

² Çanakkale ziyaretine iştirak edenler birer imza ile bu ziyaretlerini tarihi bir vesikaya dönüştürmüşlerdir. İbrahim Alâeddin bu imzaları “Çanakkale İzleri-1926” adlı eserinin sonuna (s. 53) eklemiştir. Heyetin imzaları için bkz. Ek: I.

³ Heyet Bolayır’da, Namık Memal’in kabrini de ziyaret eder ve onun “yıkılan kabri başında” birlikte fotoğraf çektirirler (Gövsa 1926: 48-49). İlgili fotoğraf için bkz. EK: II.

⁴ Heyet burada da birlikte fotoğraf çektirmiştir. Bu fotoğraf da İbrahim Alâeddin’in “Çanakkale İzleri-1926” adlı eserinde (s. 15-16) yer almıştır. İlgili fotoğraf ve diğerleri için bkz. EK: III, EK: IV ve EK: V.

Alâeddin, Çanakkale'ye giden sanatkârlar heyeti içerisinde belki de en verimli sonuçlarla dönen kişidir ve o günlerde henüz 26 yaşındadır. “Çanakkale İzleri” Çanakkale cephesinin İbrahim Alâeddin’de uyandırdığı hislerin peş peşe terennümünden öte millî ve manevî bir borcu ödeme çabasının yansımaları olarak da düşünülebilir. Kendisi “Çanakkale İzleri” adlı şiir kitabının daha sunuş bölümünde bu duyguyu şu cümlelerle ifade etmiştir: “Çanakkale kavgasının şiir (anlam) ve azametini (büyüklük) tespit ve onu insal-i müstakbeleğe (gelecek nesillere) nakletmek millî bir borçtur.⁵ Bilhassa o borç; suhte-i harbi (harbin yakıcılığı) görmek fırsatına nail olanlar için elbette tezauf eder (iki kat artar).” (Gövs 1926: 4).

Pedagoji eğitimi almak üzere devlet tarafından gönderildiği İsviçre’den, askerliğini yapmak üzere 1915’te yurda dönen İbrahim Alâeddin, bir anda kendini Çanakkale’ye gidecek heyetin içinde bulur (Gürel 1995: 118). İbrahim Alâeddin ani gelişen bu hadiseyi şu cümlelerle ifade eder: “Çanakkale’de esatirî kahramanlıkların devam ettiği günlerde harp cephesine müşahede ve ihtisas toplamak üzere gönderilen edebiyat, resim ve musiki müntesiplerinden mürekkep **on yedi** kişilik heyet arasında ben de vardım.” (Gürel 1995: 118; Gövs 1966: 13).

“Bu ziyaretten kitapla dönen tek isim İbrahim Alâeddin olmuştur. Çanakkale İzleri” adlı eserde yer alan şiirlerin büyük bir bölümü önce Millî Mecmua, Tanin ve Türk Yurdu’nda yayınlanır, daha sonra Atatürk’ün de büyük alaka ve iltifatı dolayısıyla İbrahim Alâeddin şiirlerini bir küçük kitapta toplar ve “Anafartalar’ın Müebbet Kahramanına” ithaf ederek 1926’da neşreder (Gürel 1995: 120-121).

İbrahim Alâeddin’in “Çanakkale İzleri”ndeki şiirleri, bizzat harp sahası ve savaşlarını gördükten sonra yazılmış olmalarından dolayı ayrı bir önem taşımaktadır (Gürel 1995: 118) “Çanakkale İzleri”nde; “Nöbetçi”, “Yaralı”, “Gece Yürüyüşü”, “Süleyman Paşa’nın Kabrinde”, “Gurbet Denizi”, “Pederden Mektup”, “Asker Ağzından”, “Siperler Arasında”, “Bir Kurşun”, “Türk Askerleri”, “Boğazdan Geçerken” “Gurup”, “Yaralının Derdi”, “İnsanlık Aşkı”, “Atide Çanakkale”, “Ayrılırken”, “İstanbul’a Dönüş”, başlıklı on yedi manzume yer almaktadır. Bunlardan “Asker Ağzından”, “Siperler Arasında”, “Bir Kurşun”, “Boğazdan Geçerken” ve “Yaralının Derdi” manzumelerine şair tarafından gezi sırasında müşahede edilenler, dipnotlar halinde şiirin altına eklenmiştir. Bunlar içerisinde, 18

⁵ Ömer Çakır, “Birinci Dünya Harbi Sırasında Harbiye Nezaretince Başlatılan ‘Harp Edebiyatı’ Kampanyası ve Bu Çerçeve’de ‘İstanbul Edebiyat Heyeti’nin Çanakkale Cephesi’ne Gönderilmesi” başlıklı tebliğinde, “...Edebî heyetin Çanakkale harp sahasını ziyaretle kabullenmiş olduğu millî borcu, lâıkiyla ödeyip ödemediğine dair sağlıklı bir neticeye ulaşabilmek için yazdıkları eserlere bakma(nın)” en doğru yol olacağını söyledikten sonra Çanakkale gezisine dair kanaatlerini on madde halinde sıralar. Ömer Çakır, “Birinci Dünya Harbi Sırasında Harbiye Nezaretince Başlatılan ‘Harp Edebiyatı’ Kampanyası ve Bu Çerçeve’de ‘İstanbul Edebiyat Heyeti’nin Çanakkale Cephesi’ne Gönderilmesi”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*.-Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2000, s. 284-286.

Ekim 1917’de *Yeni Mecmua*’nın 15. sayısının 292. sayfasında yayımlanan “Asker Ağzından” şiirinin dipnotu hem Çanakkale Savaşı’nın görünmeyen yüzünü hem de Anadolu Türkü’nün savaşa ironik bir yaklaşımını yansıtmaya bakımından paylaşılmaya değerdir. İbrahim Alâeddin bu hadiseyi şöyle nakletmektedir:

1915 Temmuzunun on üçüncü Salı günü Keşan’dan Gelibolu’ya hareket ederken ayrı kıtalara mensup iki hemşeri askerinin uzaktan kısa bir mükâlemesine şahit olduk. Yolda duran bir nefer Gelibolu yolunu bir bulut halinde kaplayan kıtalar arasındaki arkadaşına seslenmiş, nereye gittiğini sormuştu. Öteki uzun ayrılıkların maceralarını nakle hiç de müsait olmayan o birkaç saniyelik zamanda mukadderatına tabi, her vakayı memnun bir tevekkül ile karşılayan temiz gönlünü şu cevap ile hülâsa etti: Arıburnu’na bal yapmaya! (Gövsa 1926: 22).

Çanakkale cephelerini ziyaretin İbrahim Alâeddin’de uyandırdığı akisler buruk ve acı olmuştur. O, bu ziyaretin kendisinde bıraktığı derin ve yaralayıcı izler dolayısıyla “...on gün temadi eden bu ziyaret, bana verdiği tahassüsler ve heyecanlar itibariyle diyebilirim ki bir devr-i âlem seyahati kadar ...” tahammül edilmesi zor, uzun ve yorucu geldi, demiştir (Gövsa 1926: 5).

Sanatçıların Çanakkale cephesini ziyareti ve ardından gözlemlerini, duygu ve düşüncelerini yazmaları, dolayısıyla bu ziyaret ve akislerinin devrin siyasî hareketini yüceltici ve taltif edici bir mecraya sürüklendiği yolundaki iddialara ise İbrahim Alâeddin şu cevabı vermiştir:

Kılıcın kaleme ve bütün sanat vesaitine yaptığı bu rehberlik; ulvî olduğu kadar samimi idi. Çünkü –belki bana öyle geliyor- teklifte hiçbir mensubiyet aranmamıştı. Vücuda getirilecek eserlerde şahıslara veya makamlara ait methiyeler değil, askerinin cevherine ve milletin kabiliyetine dair hakiki tasvirler istenmişti. Zaten böyle olmasaydı ne bu satırları yazanın oraya gitmesine, ne de “Çanakkale İzleri”ndeki manzumelerin vücuda gelmesine imkân olamazdı (Gövsa 1926: 4).

Mehmet Emin [YURDAKUL], Çanakkale harp sahasını ziyaret eden heyette bulunan şairlerdendir. O günlerde 46 yaşında olan Mehmet Emin de Çanakkale cephesinden vatanî şairlerle dönmüştür. O, Osmanlı-Yunan Savaşı (1897) ile Türk şiirinde harp edebiyatı anlayış ve duyarlılığını başlatanlardandır. “*Anadolu’dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken*” şiiri ile askerlerimizi ve zaferlerini, Türk şiirinde bu konuda bir öncü olarak, tebci etmişti. Birinci Dünya Savaşı’nın “...felaketleri sürüp gittikçe Emin Bey’in kalemi de, durmaksızın milletin bu felaketlerini dile getirmeye çalıştı; gönlünden taşan vatan sevgisini, tesellilerini, mazimizi hatırlatarak cesaret telkin eden fikirlerini, istikbal ümitlerini genç nesillerin de kalbine akıtmaya çalıştı.” (Tansel 1989: XLVI-46). Çanakkale cephelerinin ruhunda bıraktığı izleri “Önce ‘Çanakkale Gazileri’ adını verdiği ve 28 Eylül 1915’te tamamladığı eserini “*Ordunun Destanı*” ismiyle, “Çanakkale Kahramanları’na” ithafla aynı yılda neşreder. 1918’de “*Orduya Selam*” şiirini de ilave ettiği ikinci basımıyla 43 bin nüshayı bulan bu epik eseri ordumuza dağıtılmıştır.” (Tansel 1989: XLVI-46).

Kendi içerisinde 10 bölümden oluşan “*Ordunun Destanı*” şiiri, toplamda 576 mısralık modern epik bir destan niteliğindedir. Yurdakul’un 9 Ocak 1916’da tamamladığı “*Ordu’ya Selam*” şiiri “*Ordu’nun Destanı*” kadar uzun değildir. “*Ordu’ya Selam*” altışar mısralık ana bölümlerin ardından “*Selâm sana şanlı ordu!/Sen kurtardın aziz yurdu!*” nakaratlarıyla birbirine bağlanan 80 mısralık uzunca bir şiirdir. Bu manzumede de Mehmet Emin Yurdakul, başarı ve cesaretlerinden dolayı Çanakkale’de çarpışan Mehmetçiği büyük bir saygı ile yüceltir. Şiirin en önemli özelliği, mısralar arasında dolaşırken şairin samimiyetinin hemen fark ediliyor olmasıdır. Manzumenin ana fikri, Mehmetçiği tebrik ve takdir üzerine kurulan “*Selâm sana şanlı ordu!/Sen kurtardın aziz yurdu!*” nakaratiyle adeta bir ‘ana örge’ (laytmotif) gibi tekrar edilir.

Ağaoğlu Ahmet Bey de Çanakkale’ye giden heyet içerisinde yer almıştır ve Mehmet Emin Yurdakul ile aynı yaşadadır. Ağaoğlu Ahmet Bey’in Çanakkale ile ilgili yazılarını *Harp Mecmuası*’nda neşretmesi beklenmiştir. Ancak o, ilk yazısında Çanakkale’de gördüklerini değil, İttihat ve Terakki’nin bakış açısından savaşa niçin girdiğimizi anlatmıştır. İkinci yazısında da harbin, İngiltere doymadıkça yahut yeni sömürgeler temin etmekte ciddi zorluklarla karşılaşmadıkça devam edeceği...” görünüşünü ileri sürmüştür. Dolayısıyla Ağaoğlu Ahmet Bey, söz konusu geziden hiçbir eserinde söz etmemiştir (Ayvazoğlu 2015: 192).

Çanakkale cephesine giden heyette yer alan ve o günlerde henüz 23 yaşında olan şairlerden biri de Enis Behiç [KORYÜREK]’tir.

Enis Behiç, yazdığı şiirlerle, tarihî tecrübe ve tarihî başarılarımızı samimiyetle eserlerinde yorumlaması ve değerlendirmesiyle Millî Edebiyat Dönemi şairleri arasında ayrı bir değere sahiptir... (Aktaş 1996:161). Enis Behiç, ... asıl başarısını milletimizin büyük sıkıntılı günlerini yaşadığı buhran ve savaş yıllarında tarihimizin parlak devirlerini samimiyetle canlandıran manzumeleriyle göstermiştir. Bu sebeple, (Harbiye Nezareti’nin daveti üzerine) Çanakkale’ye gönderilen edebî heyete dâhil olmuş ve oradan “Ordunun Duası”, “Çanakkale Şehitliği’nde” gibi şiirlerini getirmiştir (Okay 1992: 383).

“*Ordunun Duası*” ve “*Çanakkale Şehitliği*” başlıklı şiirler, 1927 yılında yayınlanan *Miras* adlı şiir kitabının içerisinde “*Sevgili Yurdum İçin...*” bölümünde yer almıştır.⁶ Toplam 15 manzumenin yer aldığı bu bölümündeki bütün şiirler millî romantik bir duyuş tarzıyla kaleme alınmış eserlerdir. “*Ordunun Duası*” her biri 12’şer mısradan meydana gelen ve kendi içinde 3 bölüme ayrılan 36 mısralık bir şiirdir. “*Ordunun Duası*”, 1915’te, “*Umumi Harp’te, Çanakkale cephesinde*” kaleme alınmıştır. Ancak bu eser, Enis Behiç’in bir kahramanlık destanı yazmak ve sanatının inceliklerine ulaşmak, Çanakkale cephelerinde görüp yaşadıklarını ve duyduklarını mısralara aktarmak kaygısıyla, yani bir lirizmi yakalamak amacıyla oluşturulmuş bir manzume değildir. “*Ordunun Duası*” kendisi de Çanakkale

⁶ Adı geçen şiirleri ve diğerlerini görmek için bkz. Enis, B. [KORYÜREK], *Miras*, İktbal Kütüphanesi, İstanbul, 1927, s. 76-82.

sanatkârlar heyeti içerisinde bulunan “*musiki üstadı Ahmet Yekta Bey’in bestelediği neşide* (şarkı) *üzerine nazmedilmiş*”, yani güfte olsun diye kaleme alınmıştır. Manzumenin, şiir estetiğinden biraz uzağa düşme sebebinin gerekçesi budur, denilebilir.

“*Çanakkale Şehitliğinde*” şiiri “*Miras*” içerisinde, “*Sevgili Yurdum İçin...*” bölümünde yer alan ve İbrahim Alâeddin’e ithaf edilerek yayınlanan bir manzumedir. “*Çanakkale Şehitliğinde*” şiiri kendi içerisinde 2 ana bölümden oluşur. Şiir 11’li hece ölçüsüyle, sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Enis Behiç, manzumenin sonuna: “*Çanakkale Cephesi’nde, 1915*” notunu eklemiştir. Enis Behiç “*Çanakkale Şehitliğinde*” şiiriyle, Çanakkale cephelerinde yapılan destanı, bir sanatçı duyarlılığı ile mısralara dökmek ve bir destan parçası vücuda getirerek bu tarihi hadiseyi ölümsüzleştirmek gayretindedir. Çanakkale’de, adeta “*gök ekini biçer gibi...*” kara toprağın bağrına düşen Mehmetçiği gören şair, bu manzarayı ifade edecek mısralar bulamadığını düşünür ve acziyetini “*Utandım bu aciz şairliğimden*” mısraıyla; ta kalbe kadar giden acısını ise, “*Bu toprak, titreyen elimi yaktı/Ve beni kalbimle yalnız bıraktı*” mısralarıyla ifade eder. Bu manzumeler, *bilhassa milliyet ve vatanseverlik hislerini terennüm eden şiirlerdir.*” (Tevetoğlu 1985: 31-32).

Enis Behiç, “*Türk ozanı, Türk yurdu uğrunda can veren Mehmetçik için sanat sazını inletmeye üşenmemeli. Eğer, kendisini ozan yapan millî çevresinin coşkuluğuna karşı yabancı*” kalırsa, o zaman bencillikten başka bir şey yapmamış olur, diyerek sanat telakkisini ortaya koymuştur (Tevetoğlu 1985: 41). Çanakkale’ye dolayısıyla şehitlere, gazilere ve en genel manada Türk milletine vefa borcunu ödeyen Enis Behiç’in Çanakkale’ye gidişi, maalesef, pek çok Türk edebiyatı tarihi kaynağında, bir cümle ile olsun ifade edilmemiştir.

Celal Sahir [EROZAN] da Çanakkale heyetinde yer alan şairlerdendir ve o günlerde 32 yaşındadır. Edebî zevk ve estetik duyarlılığı Servet-i Fünun dışında şekillenmeye başlayan, ardından Servet-i Fünun topluluğu içerisinde eserler veren Celal Sahir, Fecr-i Âti topluluğu tecrübesinden sonra Millî Edebiyat hareketine katılır. Servet-i Fünun edebiyatında “kadın şairi” olarak ünlenen Celal Sahir’in oralardan Millî Edebiyat’a yürümesi kolay olmamıştır elbette. Ancak devrin siyasi ve sosyal şartları onu da değişmeye ve milletin dertlerini terennüm etmeye, vatanî duygularla hislenmeye zorlamıştır, denilebilir. Celâl Sahir, “*Millî Edebiyat döneminde vatan, Türklük, kavim, anayurt, Turan, kardeşlik, bayrak, millî felaketler gibi konu ve temaları şiirlerinde işlemiştir.*” (Karaca 1993: 272). Celal Sahir, Çanakkale izlenimlerini “*Ordunun Duası*” adıyla, 30 Temmuz 1331/12 Ağustos 1915 tarihli *Türk Yurdu* mecmuasının 11’inci sayısında ve baş sayfasından yayımlanan şiiriyle yansıtır. Şiirin sonunda, şairi tarafından konulmuş “*Temmuz 1331/Temmuz-Ağustos 1915*” tarihi yer alır. Üç dörtlükten oluşan “*Ordunun Duası*” şiiri, vatanî hislerin yükseldiği, millî romantik duyuşun her mısradaki kendini hissettirdiği bir manzumedir. Şiirin özellikle ilk dörtlüğü Tanrı’ya yakarıyla başlar ve şöyledir:

*Ulu Tanrım, ay yıldızlı al bayrağın
Gölgesi, hiç üstümüzden eksilmesin;
Düşmanların göz diktiği bu toprağın
Ana kalbi, bizim için vursun; âmin.* (Erozan 1331/1915: 1)

Celâl Sahir'in Çanakkale'ye gidişi ve bu gidişin onun duyuş ve düşünüşüne nasıl etki ettiği meselsi, maalesef edebiyat tarihlerinde ve diğer kaynaklarda yer almamıştır.

Orhan Seyfi [ORHON] da Çanakkale'ye giden heyette yer almış şairlerden biridir ve o günlerde henüz 25 yaşındadır. Orhan Seyfi, *Bilgi Derneği*'nde Gökalp'la tanışır. Daha yirmi beş yaşında şiirleri kitaplara giren Orhan Seyfi, Gökalp'la tanışmasından sonra onun tesiriyle aruzdan heceye döner. Bu, sadece şiirin şeklinde kalmaz, Orhan Seyfi'nin sanat anlayışına da etki eder ve onu Millî Edebiyat içerisine yerleştirir. Orhan Seyfi Çanakkale dönüşü cepheye dair intibalarını yansıttığı dört şiir yazar ve bunları *Yeni Mecmua*'da yayımlar. "*Memleket Duyguları*" başlığı altında topladığı bu parçalar zayıf şiirlerdir. *Hisleri ve ilhamları lüzumundan fazla ince olan şair bu tarz şiirlerde muvaffak olamamıştır. Hamasî şiirler, fazla heyecan ve fazla ateş ister. Ancak bu şiirler arasında etkili mısralar da yok değildir.*" (Yaşar Nabi ve C. Kudret 1928: 4-5) Mesela bunlar arasında "*Harp İçinde Bahar*" adlı şiirinin ikinci dördlüğü şairin büyük heyecanlar duyarak yakaladığı mısralardan oluşur:

*Gülşenin kalbine düşmüş bir ateş;
Yok, eşsiz dolaşan kumrulara eş.
Serhaddi andıran ufukta güneş
Alevden bir sancak gibi yatıyor.* (Orhon 1928: 167)

Ali Canip [YÖNTEM], Çanakkale'ye giden heyette yer alan ediplerimizdendir ve o günlerde 28 yaşındadır. Ali Canip, Çanakkale intibalarını, bizzat cepheye edindiği izlenimlerini ve gözlemlerini anlattığı "*Çanakkale Muharebesi İntibalarından-Seddü'l-Bahir Grubunu Ziyaret*" başlıklı yazısını *Yeni Mecmua*'nın "*Çanakkale*" özel sayısında yayımlamıştır (Yöntem 1918: 65-68). Ali Canip bu yazısında, Çanakkale Cephesi'ne varışlarından geri dönüşe kadar geçen zaman diliminde gördüklerini, duyduklarını ve yaşadıklarını canlı bir üslupla anlatır. Cephe hatıraları, 17-18 Temmuz 1915 Pazar gecesinde başlar. Hatıra içerisinde, seyahate katılan diğer sanatçıların isimleri zikredilmez. Adı geçen tek kişi, heyete yol gösteren Erkâniharp binbaşısı Edip Bey'dir. Ali Canip, sanatçıları heyeti içerisinde yer alan diğer kişiler için sürekli "*arkadaşlar*" ifadesini kullanır. Arıburnu ve Kilitbahir cephelerinde karşılaşılan canlı sahnelerin yer aldığı bölümler şu cümlelerle ifade edilir:

... Sevgili askerlerimize tesadüf ediyorduk. Kimisi bir tarafa çekilmiş Kur'an okuyor, bazısı da namaz kılıyordu. ...Herkes kovuşun içinde, tüfeği elinde bekliyor, bazen tek tük kurşun atılıyor. Yine bitmez tükenmez bir intizar. 'karşıdan bir kafa görünse de bir kurşun sıksam!' iştiyaki! ...İki düşman

TÜRK EDİPLERİN ÇANAKKALE CEPHESİNİ ZİYARETİ VE YANSIMALARI

arasındaki mesafe muayyen değil; bazen yüz metreyi geçiyor. Ekseriya on, hatta sekiz metreye kadar birbirine yakın siperler var. Geceli gündüzlü bekleyiş iki tarafı usandırıyor; düşmanlık arasında dostluk uyuyor. Birbiriyle konuşuyorlar. Şeker, sigara atıyorlar; bazen sevgili askerimiz İngilizlerle eğlenmek için bir değneğe kabalak⁷ takarak siperden gösteriyor, düşman 'fırsat budur!' diye kurşun yağdırıyor, sonra bizimki değneği de meydana çıkarınca İngilizler budalalıklarını anlıyorlar (Yöntem 1918: 67).

Edebiyat tarihlerimiz, Ali Canip'in de Çanakkale ziyaretinden hiç söz etmez.

Ömer Seyfettin, Çanakkale Cephesini ziyaret eden sanatçılar heyetinde bulunan ve burada edindiği intibaları hikâyeleştirip yayınlayan hikâyeci yazarımızdır. O günlerde 31 yaşındadır. O, "Çanakkale ile ilgili epik karakterdeki hikâyelerini yazmaya Harbiye Nezareti'nin düzenlediği Çanakkale gezisinden sonra başlar. Bu hikâyeleri *Yeni Mecmua*'da "Yeni Kahramanlar" seri başlığı altında yayımlar." (Alangu 2010: 315).

Ömer Seyfettin'in Çanakkale ile ilgili, bir seri hikâye yazmaya niyetlendiği, ama bunların sayısını 12'ye çıkarmadığı görülür. Onun Yeni Mecmua'da ve "Yeni Kahramanlar" serisinde çıkan "Çanakkale'den Sonra"⁸, "Kaç Yerinden"⁹, "Müjde"¹⁰ ve "Bir Çocuk Aleko" adlarındaki dört hikâyesi, bu gezide gördüklerine ve duyduklarına dayandığı hikâyeleridir. Yayınlanması oldukça geç kalmış, serinin umutsuz ve şevksiz bir hava içinde yazıldıkları belli olan bu" (Alangu 2010: 317) hikâyelerin "eski kahramanları konu alan hikâyelere kıyasla sayıca az olması ve aynı heyecanı yansıtmaması ise yazarın "hâl"e üzüntüsü ile ilgili olabilir. Çünkü her ne kadar Çanakkale gibi cephelerde insanüstü bir başarı sergilense de Osmanlı Devleti bu savaştan çıktığında artık çok ağır şartlarla yüz yüzedir." (Erzen 2014: 281-298).

Ömer Seyfettin'in "Yeni Kahramanlar" serisinde yayınladığı, özellikle Çanakkale Cephelerini konu alan hikâyelerinde diğer hikâyelerinde rastlanan aşk, şevk ve heyecana rastlanamamasının devrin ağır siyasi ve sosyal şartlarına ek olarak, bizzat Ömer Seyfettin'in şahsî hayatındaki sorunlarla da yakından ilgili olduğu söylenebilir. "Mensubu bulunduğu siyasî kadronun Mondros Mütarekesi'ne giden sondaki sorumluluğu, yönetimdeki bazı suiistimaller, gerekse Câlîbe Hanım'la evliliğinin sağlıklı yürümemesi" (Polat 2011: 18) ve "İttihat Terakki önderlerinin ülkeden kaçması da onu alt üst eden" problemler arasındadır. Ömer Seyfettin, "Münferit Yalı" dediği Kalamış'taki evinde geçirdiği büyük sıkıntıları atlattuktan sonra yazmaya..." başlayabilmiştir (Argunşah 2012: 8). Hikâye türünün, şiir kadar aktüelin edebiyatını hemen yansıtmaya imkân ve karakterine sahip olmaması da Ömer Seyfettin'in Çanakkale ile ilgili hikâyelerinin beklenenden daha geç yayınlanmasında ve sayıca az olmasında etkili olduğu söylenebilir.

⁷ Kabalak: Mehmetçiğin giydiği asker şapkası, kep.

⁸ *Yeni Mecmua*, 16 Ağustos 1917, S. 6, I. Sene, s. 119-120.

⁹ *Yeni Mecmua*, 6 Eylül 1917, S. 9, I. Sene, s. 178-181.

¹⁰ *Yeni Mecmua*, 21 Mart 1918, S. 36, II. Sene, s. 196.

Hakkı Süha [GEZGİN] de Çanakkale Cephesi'ni ziyaret eden heyet arasında yer alır ve o zaman 20 yaşındadır. O da dönüşte cephe intibalarını çeşitli dergi ve gazetelerde neşreder. Hakkı Süha'nın, *Harp Mecmuası*'nın üçüncü sayısında "Siperlerde" adlı uzun, muhavereleli bir manzumesi yer alır.¹¹ Dikkat çeken bir başka yazısı Ömer Seyfettin'in ölüm yıldönümü dolayısıyla 1921'de yayınladığı "*Yas Dönümü*" başlıklı yazısıdır ve bu eser yazarın Çanakkale intibalarını hala canlı tutuyor olması bakımından önemlidir.¹² Bir diğeri ise "*Resimli Ay*" mecmuasında yayımladığı "*Adsız Kahramanlar*" başlıklı yazıdır.¹³ Yazar burada, Çanakkale savaşlarının cephe gerisinde, hem de yıllar sonra gün yüzüne çıkan acı yönünü ortaya koyar. Bu yazıda Hakkı Süha, bir zamanlar Çanakkale başta olmak üzere çeşitli cephelerde vatan ve millet için büyük fedakârlıklara göğüs geren askerlerimizin bazılarının sahihsizlik dolayısıyla içine düştükleri acınası durumu duygulu bir dille şöyle ifade etmiş ve bu yazıyı okuyan herkese şu soruyu sormuştur:

Bütün milletler zaferi kazanan meçhul kahramanları i'zaz (saygı göstermek) ve takdis (kutsamak) için hususi matem günleri, hususi merasim ihsas etmişlerdir. Fakat biz istiklâlimiz için kanlarını veren neferleri, o adsız kahramanları unuttur ve onların sefalet içinde dilenmesine lakayt bir seyirci kalırız... Daha dün avuçlarımız kıvılcımlanmaya kadar alkışladığımız kahramanları türlü nevi sefalet içinde bırakan bu cürüm ve günahımızın azametini (büyüklüğünü) müdrük miyiz? (Gezgin 1924: 3-4).

Çanakkale'ye giden sanatkârlar heyetinde Hamdullah Suphi [TANRIÖVER] de vardır. Hamdullah Suphi o günlerde 30 yaşındadır. O da Çanakkale'ye dair gözlem ve izlenimlerini "Gördüklerimiz I" başlıklı bir yazı ile *İkdam* gazetesinde neşreder.¹⁴ "Gördüklerimiz I" yazısı, Hamdullah Suphi'nin Çanakkale Cephesi hakkındaki müşahedelerini milli romantik duyuş tarzıyla aktardığı bir metindir. Çanakkale Cephesi'ndeki Mehmetçığı "Onlar muharebeye yarış ederek gidiyorlardı." diyerek tarif ettikten sonra müşahedelerine şu cümlelerle devam etmiş ve "Alaylar arasında 'Hangimiz daha evvel ateşe gireceğiz?' diye bir iddia başlamış ve bir alay, ötekini geçmişti." demiştir.

"Gördüklerimiz I" başlıklı yazının dipnotunda yer alan "Çanakkale saha-i harbine giden Heyet-i Edebiye miyanında bulunan Türk Ocağı Reisi Hamdullah Suphi Beyefendi oraya ait ihtisaslarına dair "İkdam"a makaleler yazmayı vaat ettiler. Bunlardan birincisini bugün neşreyliyoruz." ifadeleriyle gazete, Hamdullah Suphi'nin Çanakkale Cephesi izlenimlerini bir yazı dizisi ile okuyucularıyla paylaşacağını haber vermiştir.

¹¹ *Harp Mecmuası*, Kânunusani 1331, S. 3, s. 44-45.

¹² Tahir Alangu, Hakkı Süha'nın "*Yas Dönümü*" başlıklı yazısını "*Yeis Dönümü*" şeklinde yanlış bir okumayla kaydetmiştir (Alangu 2010: 317).

¹³ *Resimli Ay*, Mart 1340, I, 2, s. 3-4.

¹⁴ *İkdam*, 15 Temmuz 331 (1915), S. 6625, s. 2.

TÜRK EDİPLERİN ÇANAKKALE CEPHESİNİ ZİYARETİ VE YANSIMALARI

Eğitimci ve edebiyat tarihçisi Hıfzı Tevfik [GÖNENSAY] da Çanakkale cephesini ziyaret eden heyette yer alanlardandır ve o günlerde henüz 23 yaşındadır.

Meşhur ressamlarımızdan İbrahim Çallı da Çanakkale heyetinde yer alan sanatkârlardandır. O da bu seyahat sırasında henüz 33 yaşındadır. İbrahim Çallı'nın Çanakkale cephesini tuvale yansıtarak ölümsüzleştirdiği “*Yaralı Asker*” ve “*Biraz Su/Yaralı Düşman Askerine Yardım Eden Türk Askeri*”¹⁵ gibi resimleri onun Çanakkale cephesini ziyaretinin yansımalarıdır.

Yusuf Rıza Bey de Çanakkale'ye giden heyet içerisinde yer almıştır. O da, Çanakkale dönüşü cephe intibalarını devrin çeşitli dergi ve gazetelerinde yayımlamıştır. Bunlar arasında 11 Kasım 1915'te “*Donanma*” gazetesinde yayımlanan “*Askerlik Âlemi, Harp Manzaraları... Hasbıhal...*” başlıklı yazısı adından muhakkak bahsedilmesi gereken yazılardandır.¹⁶ Yusuf Rıza Bey bu yazısında ziyaret ettikleri Çanakkale cephelerini bir fotoğrafçı ve gazeteci dikkatiyle izleyip gözlemlemiş ve adeta bir objektif hassasiyetiyle kaydettiklerini yazısına aksettirmiştir.

Önemli bestekârlarımızdan Ahmet Yekta [MADRAN]¹⁷ da Çanakkale cephelerini ziyaret eden heyette yer almıştır. Yekta Bey, cephe intibalarını şiirleştiren şairlerin bazılarının eserlerini bestelemiş, kimi şairler de onun besteleri üzerine güfte yazmışlardır. Yekta Bey de cephe intibaklarını musiki diliyle terennüm etmiş sanatkârlarımızdandır.

Sonuç

Çanakkale muharebelerini ve zaferinin yansımalarını, Türk edebiyatının hemen her türünde görmek mümkündür. Ancak ilk tepkinin şiir türünden geldiğini söylemek yanlış olmaz. Bu durum doğal ve beklenen bir sonuçtur. Çünkü şiir biraz da edebiyatın kalbi gibidir. Dışarıdan gelen etkilere ilk tepki oradan yükselir. Dolayısıyla Çanakkale'ye dair edebî faaliyetlerde ilk örneklerin şiir türünden gelmiş olması normaldir. Nesir türünde ise en çabuk hatıralar yayınlanmış; üzerinde çalışılması ve düşünülmesi gereken hikâye ve roman türünün örnekleri ise daha geç verilmiştir. “Geç” ifadesi gecikme anlamında değil, kronoloji manasındadır.

Çanakkale muharebeleri ve zaferi, kahraman Türk milletinin kanıyla, canıyla ve şerefiyle yaptığı bir destanıdır. Destanların yazılması yapılmasından daha uzun sürmüştür. Bu, Çanakkale için de böyledir. Bugüne kadar Çanakkale için atılan adımların tam değil, belki tamamlayıcı olduğunu söylemek mümkündür. Çanakkale'nin ulusal ve uluslar arası düzeyde şiiri, romanı, hikâyesi ve tiyatrosu

¹⁵ <http://cananbayer.blogspot.com.tr/2013/01/cepheden-tuval-milli-mucadele.html> (Canan Bayer; 14 Şubat 2015)

¹⁶ *Donanma*, 29 Teşrinievvel 1331/11 Kasım 1915, S. 113/66, s. 1042-1044.

¹⁷ Ahmet Yekta [MADRAN] ile Abdülhak Hamit Tarhan'ın Çanakkale için yazdığı “*Millî Tekbir*”i besteleyen Rauf Yekta Bey farklı bestekârlardır. Bu isimlerin birbirine karıştırılmaması gerekir. Rauf Yekta Bey 1871 İstanbul doğumludur. Ahmet Yekta [MADRAN] ise 1885'te doğmuştur.

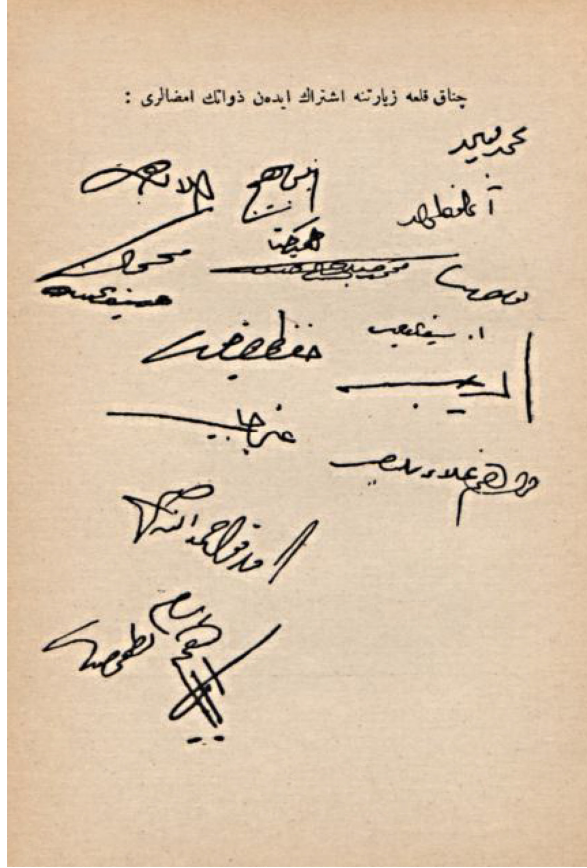
yazılamamış; resmi yapılamamış; bir müzik eseri oluşturulamamış; Oscar alan veya Oscar'a aday filmleri yapılamamıştır. Umarız sanatkârlarımız yüz yıllık bir olgunluğa ulaşan Çanakkale destanını artık derleyip toparlayıp ölümsüz bir esere dönüştürürler.

Kaynaklar

- [EROZAN], Celal Sahir, (1331/1915). "Ordunun Duası", **Türk Yurdu**, Yıl: 4, VIII, 11: 1-2.
- [GEZGİN], Hakkı Süha, (1331/1916). "Siperlerde", **Harp Mecmuası**, 3: 44-45.
- [GEZGİN], Hakkı Süha, (1340/1924). "Adsız Kahramanlar", **Resimli Ay**, 1, 2: 3-4.
- [GÖVSA], İbrahim Alâeddin, (1917). "Asker Ağzından", **Yeni Mecmua**, 15: 292.
- [GÖVSA], İbrahim Alâeddin, (1926). **Çanakkale İzleri**, İstanbul: Marifet Matbaası.
- [GÖVSA], İbrahim Alâeddin, (1966). **Acılar-Nazım Nesir**, Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- [KORYÜREK] Enis Behiç, (1927). **Miras**, İstanbul: İkbâl Kütüphanesi.
- [ORHON], Orhan Seyfi, (1928). **Gönülden Sesler-Memleket Duyguları-**, İstanbul: Sebat Matbaası.
- [OZANSOY], Faik Ali, (1917/1333). **Elhan-ı Vatan**, 2. Bs., İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- [TANRIÖVER], Hamdullah Suphi, (1915). "Gördüklerimiz I", **İkdam**, 6625: 2.
- [YÖNTEM], Ali Canip, (1918). "Çanakkale Muharebesi İntibalarından-Seddü'l-Bahir Grubunu Ziyaret", **Yeni Mecmua**, "Çanakkale" Fevkalade Nüshası, İstanbul: Hilal Matbaası, V: 65-68.
- AKTAŞ, Şerif, (1996). **Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALANGU, Tahir, (2010). **Ömer Seyfettin-Ülkücü Bir Yazarın Romanı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 305.
- ARGUNŞAH, Hülya, (2001). **Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Makaleler I**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ARGUNŞAH, Hülya, (2012). **Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler I**, 3. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- AYVAZOĞLU, Beşir, (2015). **Edebiyatın Çanakkale ile İmtihanı Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ÇAKIR, Ömer, (2000). "Birinci Dünya Harbi Sırasında Harbiye Nezaretince Başlatılan 'Harp Edebiyatı' Kampanyası ve Bu Çerçeve'de 'İstanbul Edebiyat Heyeti'nin Çanakkale Cephesine Gönderilmesi", **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, Ankara: Genelkurmay Basımevi: 273-286.
- ERZEN, Melih, (2014). "Cihan Harbinin Karanlığında Aydınlığı Hatırla(t)mak: Ömer Seyfettin'in Kaleminden Kahramanlara Dair", **Gazi Akademik Bakış**, VII, 14: 281-298.
- GÜREL, Zeki, (1995). **İbrahim Alâeddin Gövsa**, Ankara: Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- <http://cananbayer.blogspot.com.tr/2013/01/cepheden-tuvale-milli-mucadele.html> (Canan Bayer; 14 Şubat 2015)
- KARACA, Nesrin T., (1993). **Celâl Sahir Erozan (1883-1935) Hayatı-Dönemi-Eserleri**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- NAYIR, Y. N. ve C. K. SOLOK, (1928). "Edebî Simalar: Orhan Seyfi", **Meşâle**, 5: 4-5.
- OKAY, O. ve Ş. AKTAŞ (1992). "Ali Canip Yöntem" **Büyük Türk Klasikleri**, XII, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- OKAY, Orhan, (1992). "Enis Behiç Koryürek" **Büyük Türk Klasikleri**, XII, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TÜRK EDİPLERİN ÇANAKKALE CEPHESİNİ ZİYARETİ VE YANSIMALARI

- Ömer Seyfettin, (1917). “Çanakkale’den Sonra”, *Yeni Mecmua*, 6: 119-120.
Ömer Seyfettin, (1917). “Kaç Yerinden”, *Yeni Mecmua*, 9: 178-181.
Ömer Seyfettin, (1918). “Müjde”, *Yeni Mecmua*, 36: 196.
POLAT, N. Hikmet, (2011). *Ömer Seyfettin Bütün Hikâyeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
TANSEL, F. Abdullah, (1989). *Mehmet Emin Yurdakul’un Eserleri -I- Şiirler*, 2. bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
TEVETOĞLU, Fethi, (1985). *Enis Behiç Koryürek Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
ÜLGEN, Erol, (2013). “Çanakkale Zaferi’nin Türk Edebiyatındaki Yankıları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 207: 1-12.
YUSUF RAZI, (1331/1915). “Askerlik Âlemi, Harp Manzaraları... Hasbıhal”, *Donanma*, 113/66: 1042-1044.

EK: I: Çanakkale Ziyaretine İştirak Eden Zevatın İmzaları “Çanakkale İzleri, 1926, s. 53.”

بولایردہ نامق کمالک بیخیلان قبری باشندہ

EK: II: Heyet, Bolayır'da Kemal'in Yıkılan Kabri Başında “Çanakkale İzleri 1926, s. 48-49”

ادبی ہیئت چناق قلعه بشتیجی اوردو قرارگاهندہ .

EK: III: Edebî Heyet Çanakkale Beşinci Ordu Karargâhında “Çanakkale İzleri-1926, s.17-18”

TÜRK EDİPLERİN ÇANAKKALE CEPHESİNİ ZİYARETİ VE YANSIMALARI

EK: IV: Heyetin, Çanakkale İnönü Civarında Bir Tevakkuf(u) “Çanakkale İzleri 1926, s. 32-33”

EK: V: Çanakkale Siper Muharebatına Ait Bir Levha “Çanakkale İzleri-Sulh ve Harp 1926, s. 64-65”